

Ногъана кѹцвр

КЕЛВР

Гурви давхр ик улан школин газе энд - тенд, хошадар - гурвадар, арвадар-хорадар баглрдж багъчуд кѹнддѣанѣ.

Хойр кѹкн бнигвин хѳн, серѹц-хар, залас гѹѹлдѣд гарч ирад, аль-чурмударн чирагъан севад, шулун-шулугъар книгъан авч зогсцѣав.

— Арви джил хобран бидн эн школд хамдан ирсн биший. Ода салх цаг ирв, чамд харм болджану? — гидж келѣд, Ногъан ѹр кѹкнѹрн хѣлав.

— Ода цаарандн сургъуль дасхан ухалх зѳвтѣвдн — гичкѣд, ѹр кѹкн Ногъаниг хѣрѹ чирв.

— Аргъулдѣжа, салтлан кѹнд-хми.

— Би цаарандн сургъульд од-хар бѣѣхшив. Хойр-нег джилд кѳдл-мш кечкѣд, хѳннѣ ямаран сургъу-льд одхн медгдх, — гидж келѣд Ногъан инамсклв.

— Хамдан институтд одх ягъла? Яхар бѣѣнѣчи? Хѣрд гархар бѣѣ-зѣч? — гичкѣд, ѹр кѹкн Ногъа-ниг адгилдѣж, алнѣ болв.

— Кѳдлмшт орхн болх билѣ... Би хѳбч болх санатав...

Ногъан санацркхсн бѣѣдлтѣгъѣр, кѳлинин ѹзѹрѣр газр ѣрѣлв.

— Хѳ хѣрѹлнѣв гинчи? Ха-ха!.. Хѳ хѣрѹлхѣр арви джилин дуосн сургъуль дасячи? Чамат сургъѣд кѹѹнд туста, бийстѣн олзта кѹ кедж гаргъхар ѣцк ѣк хойрчн зѹтѣдѣж ѣвосн, ода хѳбчѣр орхлачн, теднчн ѣмтнѣ чирѣ ягъдѣж хѣлѣхмб? Хѳбч

орх кѹн сургъульд тѳрѹн орад керг уга билѣ — гидж келѣд ѹр кѹкнѣ, Ногъан тал хѣлѣчкѣд, тагчк болв.

— Би шиидврѣн сольш угав. Чи бас нанла хамдан хѳнд орх болв-зач? — гидж Ногъана сурсиг сонъ-счекѣд, уга, хѳ хѣрѹлсѣрн бийчн хѣ-рѹл. Намаг хѳбч орхла манад ик шууган гарх. Би ѣмч болнав, — гидж келчкѣд, Ногъана ѹр кѹкн зѳвѣр тагчк зогсв...

ѹр хоорв. Вагъчуд, зѣрмнѣ инѣл-дсн, зѣрмнѣ дуулдсн, нѣѣрѣсн хѣрдѣж ѣовицѣана.

«Мини шиидвр чик болхий? Эндѹрдѣдѣг болвзгов. ѹр кѹкн чик ѹг келдѣжѣвзго. Хѳбч орхла зовхв, даврхв... Ягъсн сѣн болхв?» — гичкѣд Ногъан ганцарн бийлѣрн кѹнд-дѣд, багъчудин ардас ѹрѣвѣд, уха тунъгъагъѣд ѣовв.

— Би кѳдлмш даснав. Хѳбчин кѳдлмш сѣѣнар медчкѣд, цаарандн сургъулян дасад, зоотехник болх кергтѣ. Мини шиидвр чик.

Сургъулин джил чилѣд гурв хон-сна хѳн, «Хѳбчнр белдѣг школд ил-гѣтхѣ» гисн ѣрлгънѣрн колхозин ах-лачд ѳгчкѣд, хѳнѣ хургъ теврсн кѹкнѣ зургта журнал поштас хул-дѣж авад, Ногъан гер талан гарв...

Хѳбчнр белдѣг школд одхар Ногъана ѳсн ѣрлгънѣд зѳв ѣс ѳч гисн зѣнъг кѹкнѣ нѳкѣдѹртнѣ сонъсгдв.

«Кѹкн кѹн уйн, кенд кергтѣ хѳбч болх билѣ тер», — гисн, колхозин правленъд кѹндсн кѹндвр чигн джиркѣд сонъсгдв.

Болв комсомолин сеглѣтр Ногъа-ниг хѳбч болдѣж чадх гигъѣд зѹткѣл-дѣд, олна хургт ѣрлгънѣ учрнѣ цѣѣлгъѣв. Ах хѳбч Манджин отарт хойр сард кѳдлѣд, хѳбчин дамшлт авхланѣ, колхоз кѹѹкиг школд ил-гѣтхѣ гидж хург шиидвр гаргъѣв. Эн зѣнъг сонъссн Ногъан ик байрта.

...Ах хѳбч Мандж — Ногъана авгъ, кѳдлмштѣн ик дамшлтга кѹн. Олн джилд хѳнѣ ард ѣовад орк-синѣ толгъаннѣ буурлтсн ѹсѣр ме-дѣж болхмн. Авгъиннѣ гардврѣт малин кѳдлмшиг гѹѹнар дасхн Ногъанд ил. Кѹцлѣн ѣклѣд кѹцѣдѣж-хѣн сансн кѹкн, дживр ургъсн мет ѳрггдѣд, ѳргн-ѹ теегиннѣ агъу тал нисх дурнѣ кѹрѣд одна.

...Сѳ. Хѳ манджасн ах хѳбч, ик холас хошурн аашен машинѣ гал ѹзѣв. Удл уга колхозин «Победа» ма-шин хѳбчин герин ѳѳр ирад зогсв. Машинѣс колхозин ахлѣч гарч ирад, Манджд гаран ѳгѣд, менд сурчкѣд келв:

— Нохастн ѣир догшн бѣѣдѣж. — Ноха мана ѣрки нѳкд, — гидж хѣрѹ ѳгчкѣд, Мандж ирсн гичн-нриг герѹрн дахулад орв. Ахлачин хаджуд ѣвосн кѹѹкиг харнѣгъуд таньл уга, Мандж дотран сандѣж ѣвна: Саак нег зоотехникѣн, аль ѣм-чѣн авч ирдѣл ѣнчн. Эннѣ нанд уха заахар ѣовхмн...

Герѣт ѳрдѣж ирад, шамин герлд ач кѹкнѣ таньчкѣд, байрнѣ тусад, ѳѳрдѣж ѳдад, манънагъаснѣ ѹмсв.

— Э—ѣ, та Мандж, Ногъанд са-дн, бишвр. Би нам мартчѣдѣж, ѣир сѣн болхгов — гичкѣд, ахлѣч стул деер суугъад келв: —

Мандж танд нѳкд авч ирѹѣв. Ногъан танта кѳдлмхн. Ач кѹѹкнѣн хѳбч болх саната. Донъгѣн кѹртн...

Ахлѣч хѳбчнрлѣ кесгтѣн кѹѹнд-дѣжѣгъѣд, цугталанѣ мендлчкѣд, Ма-ндѣжта хоюрн гертѣс гарв.

Ах хѳбчин дарук Бадм Ногъанур хѣлѣгъѣд:

— Ода кѹкн, амр, манъгъдур намаг дахад хѳнд гар, — гив.

— Гем уга, багъ кѹн бийнѣ дурлад ирсн хѳн, кѳдлмшѣс ѣѣхн уга, — гидж газагъѣс ѳрдѣж ирдѣж ѣвосн Мандж келв.

Ногъан Бадмин заасн ѳрн деер гарад кевтѣв.

Нѳр кѹрхш. Бадм ѳдрин дуосн ѣвоснѣн цуирад, удл уга хордѣжнѣ-над унтѣв. Ногъанд олн зѹсн тоолвр орна... Одахн парт деер суудѣжа-гъѣд ирсн кѹкнѣд ѣндр хѳбч болхар шиидсн уханѣ, акадчн болдѣжѣхш. Болв, сансар болхш. Ногъан саак кевѣрн кесгтѣн зѹсн-зѹѹл тоолврѣт духуцѣжѣгъѣд, гентнѣ мусг гигъѣд, бийнѣ бийѣрн наад бѣрѣд инѣв...

Кесг джил хооран, Ногъана ѣкнѣ кѹѹкѣн дахулад Манджинѣд золгъѣдѣж ирснѣ. Тиигхд Ногъан школд ор-хасн бичкн билѣ. Нег дакѣж Ногъан, Манджин ѣцкѣсн ѹлдсн, гер-рѣслѣж бѣѣсн мѳнъгнѣ амта заагъѣс цѣ уудѣжѣгъѣд хамхлчксн бѣѣдѣж... Тѹѹнѣсн кѳлтѣ бийѣн гемшѣгъѣд, кесгтѣн ѣкѣн дахѣж Манджинѣд ирл-го бѣѣв. Ода хѳбч болхар Манджур ирв.

«Не тоолсм болх, невчкн зуур унтѣ кергтѣ — гигъѣд буру хан-дад кевтѣв. Эрг-дѹрг гилгънлѣнѣ, Бадм Ногъаниг аргъул дуудѣв:

— Ногъан, Ногъан. Бос. Хѳѳ кѹн удан унтдм биш. Цаачнѣ ах хѳбч ирх... ѳр цѣѣчкѣв

Ногъан шурд босад, нѹѹрѣн угъа-гъѣд, Бадмта дахлѣдн гилтѣ, хѳбдѣн кевтрѣснѣ босхад, ѳмн бѣѣсн цѳж хѣлѣгъѣд туув...

★ ★ ★

Нигт нооста ик цагън хѳн ѣир хургъан селгѣѣдѣр долагъѣд, хаджу-дан бѣѣсн Ногъанд дурго болад, кѳлѣрн газр чавчѣна. Эн хѳнѣ гур-вдгч хургънѣ, зѳвѣр уухнд кевтнѣ. Ногъан хургъниг авад, ѣкиннѣ делъ тал ѳѳрдѹлхлѣ, хѳн хаджугшан зу-лѣж гарад, хѣрѹ хойр хургънурн ѣргѣв.

Кѹѹкн ѹкс босад «Тиигдм бич» гидж келѣд, хѳѳ хѣрѹ чирѣд авч ирад, хойр кѳлѣрн хавчкѣд, хургъниг хѳнѣ кѳкнѹр дакн ѳѳрдѹлѣ. Хѳн хургъниг барун ар кѳлѣрн тн-рад ѳркснд, тернѣ зѳвѣр уухнд унч-кад, дакн босад, бичкн ѳкѣр годнѣ сѹѹлѣн чичрѹлѣж, ѣкѹрн шидрѣв. Хѳн дакн тирав, хургън ѳмкн кев-ѣрн кѳлѣрад ѳдѣ, зуг ѣн заамд кѳн-дрл уга кесгтѣн кевтѣв.

Ногъан хургънур чикѣн ѳѳрдѹ-лѣж чинънѣд, халатиннѣ бѹсѣр хѳѳ хойр-гурв цокчкѣд, Манджур ад-гъѣдѣж гѹѹѣв.

Кѹѹкнѣ уульгнѣдѣж келсн ѹгнѣ ах хѳбч сонъсчкѣд сурѣ:

— Не, юн болв?

Тер хургън гѹрѹлѣд ѣкѣн кесгъ гѹѹгъѣд бѣѣлѣ, ода, чанъгъар гил-снѣ хѳн, кн уга кевтнѣ — гичкѣд, Ногъан нѹднѣсн гарсн нѹлмсѣн ѣв.

Мандж ирад хѳѳ батѣр бѣрчкѣд, келв:

— Тер хургъан авадыр, деерни экиннь үс са.

Хон хойр-гурв ондтзэд, колан өргэд, мөлтдрж гархар седв, болв дамж хөөч гартасн алдсн уга.

— Ода хургъинь өмннь тавлч, — гидж келэд, Мандж хооран гарв.

Гурвн хургъ гаргъсан ода шинкэн меджях бээдлтэгэр, хон хургъдан селгэдэр доладж энъкрлв.

— Не эн, медгдв? Эхдэн голулсн хургън мээлэд уга бааты хөөч бас уульдв?

— Медгдв...

Хойр сар давсна хөөн, хөөчрин сургъульд йовхмн гидж Ногъаниг равлене дуудулв.

— Сургъулян чилэчкэд, дакад манур ир — гидж келэд, Мандж Ногъаниг энъкр седклэсн мендлэд, ут хаалгъдн орулв.

Холин баран тасдржасн цаг. Конторин газа кесг көвүд, күүкд шуугиджацхана, цуглрсн багъчуд дунд, Ногъан үр күүкән үзчкэд, терүнүрн, гүн ишкдларн, одад мендлв.

— Намаг хөөч орсиг меднчи, ода хөөчин сургъульд йовхар ирүв. Чи ямаран бәәнәч? — гидж, байртагъар сурв.

— Сонъслав, сонъслав... Би бас йовджанав, манъгдур йовгдх бээдлтә, — гичкэд, цааран эргэд, зогсджасн күүк дуудв:

— Галә, йовий.

— Альдаран йовджанач, бас нанла йовждаг болвзач? — гидж Ногъан даки сурв.

— Уга, хө хәрүлхәр арвн джилд сургъульд дассн биш. Би эмч болхар йовджанав, кедү келвчи, эмчин

көдлмш күүкн күүнд зокмджта — гидж келэд өөрддж ирсн күүкнә сүүгъәс авв.

— Минигъәр болхла күүкн күүнә көдлмш, залу күүнә көдлмш гидж бәәдмн биш, зуг дурта көдлмш, дурго көдлмш гидж бәәдм, — гидж келэд, үр күүкнәнннь ухаг аш сүүлдн медсн Ногъан, контор тал өөрдв.

Ногъаниг терзәр үзәд Пүрвә тосдж ирәд, байртагъар гаринь авадыр мендлчкәд:

— Чирәчн нарид шатад, онъгдарад бәәджч, — гив.

— Седкл эс шатсн хөөн, газак шатснд учр уга, — гидж Ногъан инәмсклв.

— Терүгичн меднәв — гичкәд, Пүрвә Ногъан тал дорагъур хәләв.

«Кемр эмч болдж гарснас цааран, чамәг йир олн зүсәр «эмнх» күүкнл эн» — гидж, Цагъана ардас заадж, аанан Сандж Пүрвәг наадлв. «Йоста эк эсий» — гидж, нег күүнә келсн бас сонъсгдв.

— Одак күүкн бидн хойр басл үүрлдг биләвдн, нег-негнәнннь үгәс төрүн гардго биләвдн.

«Эн хойр күүкнлә әдләр хоорндан үүрлх кергтә» — гидж, школин багшир мел келдг бәәсмн.

— Ода негмдн хөөч, негмдн эмч болхар бәәнә гидж сонъсхла, теди төрүц иткш уга, — гидж келн Цагъан, хаджукт күүкнәгъән клубур орв...

...Колхозин партийн организацин селгәтрин кабинетәс Пүрвә Ногъан хойр гарв. Уульнцин шууган номгърад бәәдж, радио сүүлин зәнъг кел-

джәнә, энд-тенд гермүдин терзәс герл үзгднә.

★ ★ ★

...Сургъулин джил эклчксн цаг.

— Ногъанас бичг ирв, эн-тер уга газртан күрч. Сургъулян эклчкидж. Чи ман хойрад ханлт өргдженә — гидж келәд, парторгин селгәтр хавтхасн бичг гаргәд Пүрвәд өгв.

— Ногъан хаврин дуусн хө хәрүләд, дакад көдлмшин аациг улм сәәнәр дасхар школд одв. Терүнә үр күүкн Цагъан нег өдр чигн колхозд көдлсн уга. Цагъана ягъсн-кегсн медгдх. Пүрвә, чи юм сонъсн болвзач? — гидж селгәтр Пүрвәгъәс сурв.

— Цагъан хәрәд күрч ирлә, шүүврән өгч эс чаддж. Көвүн эмәсн бәәдлтәгъәр газр шагъав...

Намр давб. Увл онъгрв. Сәәхн хавр ирәд бас чилдженә. Колхозд ямаран ик көдлмш кедв, кедү олзорш орв. Сургъулин джил чилдженә, багъчуд әврәнннь колхоздан, эк-эцкнртән дөнъгән өгч көдлх цаг даки эргәд ирв.

Зуг Цагъан ганцарн «хар» көдлмш кешго, «цагъан» көдлмш колхоз өгл уга, ода күртл гертән суудгн эн. Комсомолин хургар өцклдүр өсн засг, партбюрон селгәтр, Пүрвә хойрин Цагъанла кесн күүндвр — цугъар терүнә дотрк ик зовлнъ болсн бәәнә.

Генткн нег асхн колхозин правленә газа, деерннь олн улс суусн машин ирәд зогсв. Машинәс буусн әмдн дунд, зөвин дунд нургъта, гар-

тан чемодан бәрсн хар улан күүкн үзгдв.

— Ногъан! Ногъан ирдж йовна! — гидж, әмте конторас гарч тосцхав.

«Йилгән сән гисн темдгәр чиләв — гисн цаасн колхозин ахлач, парторганизацин болн комсомолин селгәтр гурвн хәләдж сууцхана.

Ода ах хөөч орад бәәхговч — гидж келәд, ахлач Ногъанур, шинджен хәләцәр хәләв.

— Дун уга, чаджана, — гидж хаджугъасн селгәтр дөнънв.

— Уга. Сургъуль дасад ирдг болв чигн, авгъиннь хаджуд ода нег 2-3 сард көдләд орксв. Цаарандн медгдх, — гидж Ногъан сурв.

Гурвн дөрвн хонгт гертән амрчкәд, Ногъан Манджин отарт ирв. Мандж Бадм хойрин байр бас ик. Өмннь хойр сардан хө дахад невчк дамшлт авад орксн, ода тер дамшлтан нег джилә сургъуляр батлад ирсн Ногъан, өмнкәсн улм медрлтә болв. Нег сар күңц болл уга күүкн кесг түрү зовлнъ чигн үзәд оркв. Хөөч күүнә зовлнъ, байрннь бертегш харгәдмн — гидж Мандж Бадм хойр Ногъана седклдн дживр болгәдж, сансн санагъинь уралан йовулдмн.

Зуна халун өдр. Ногъан хөөдән идүләд үрвәд йовад йовна. Барун өмн үзгәс таньдг, көк ширтә машин ирәд, уухнд зогсв. Хәрүлдж йовсн хөөдән Ногъан тогтнулчкәд, машинүр өөрдв. Машинәс буусн колхозин зоотехник Ногъанас көдлмшин йовудин тускар сурджагъад: өндр үдлсн цаглачн нег төрин тускар күүндвр

кех саната йовнав — гидж келәд, зоотехник Ногъанур хәләдж мааскләв.

— Би асхн күртл хошури өөрдх санан угав, нама угагъар ах хөөч Бадм хойрла таслдж болх төр биший? — гидж, күүкн сурв.

— Уга. Та кергтәт. Эндр үдлә күүндхмн — гичкәд, зоотехник даки инәмсклв.

Манджиг көдлмшән сулдхад, колхозин теткврт гаргъх, Ногъаниг ах хөөч орулх гисн шиидвр үдләдн зоотехник цәәлгәдж өгв.

— Ядхдан 2-3 сард гурвдгчәр көдлх болдж би күүндсн бәәнәлм. Дакад ах хөөчин дарук, бас Манджла әдл медрлтә Бадмиг ягәд эс ах хөөч орулдв? Нанд әнти одачн әрт болувза — гигъәд күүкн баахн зуур үүмв.

— Уга. Бадм насарн бас намаг дахдж йовх күн. Тииглә чи ода кукн хөөч орад, маниг — өвгдиг, амра. Би тетклгәнд гарчклав гичкәд, сүүдр дахад бәәшгов, чидларн дөнъгән басл күргәд бәәхвдн. Багъ күн өдр ирвәс көдлмшиннь аацагъиннь медәд зөргшәд бәәхговч — гигъәд, Мандж төвшүнәр Ногъанд келв.

— Кемр тәдн уха, селвгәрн намаг сәәнәр дамшдж автлм нөкд болх болхлатн, ола шиидврәс би цухршгов.

Ногъан отаран тоолдж авад, өмн бийд үзгәджен цомг хәләгәд, түрүн хөөнд ирсн байрта өдрән сәндж, аргъул залв...

ДЖИМБИН Андрей.